

MODERN JUDISK BIBELFORSKNING

Karl-Johan Ilman

Åbo Akademi

Med uttrycket "modern bibelforskning" avser jag i det följande den s. k. historisk-kritiska bibelforskningen, som inom den kristna teologin fick sitt genombrott i mitten av 1700-talet. Karakteristiskt för denna är att den inte nöjer sig med en ordagrann eller grammatisk förståelse av bibeltexten sådan den föreligger, utan försöker besvara frågor, om hur bibeln och dess enskilda skrifter har uppkommit, när och var detta skedde, och om möjligt vem som kan betraktas som författare till en bestämd bibelbok eller del därav. Eftersom det här är frågan om judiska forskare, är det rimligt att med "bibel" avse den hebreiska bibeln eller de kristnas Gamla testamente.

Uppkomst

Enligt ovanstående definition är det uppenbart att den klassiska judiska bibelutläggningen till största delen faller utanför detta ämne. Visserligen nådde den medeltida judiska utläggningstraditionen, som kulminerade i Rashi (1040—1105), Ibn Esra (1093—1167) och Nachmanides (1195—1270), genom sin filologiska skolning och strävan till att återge den ursprungliga innebörden av bibeltexten häpnadsväckande insikter, som än i dag kan vara värda att ta del av.¹ Men i stort sett var de ändå främmande för de frågeställningar, som den historisk-kritiska forskningen sysselsätter sig med. Av de nämnda brukar *Ibn Esra* räknas som en förelöpare till denna forskning, därför att han — visserligen i mycket försiktiga ordalag — ifrågasatte Mose författarskap av hela Toran. Det skulle dröja ända till 1600-talet, förrän några filosofer formulerade de

ovannämnda för historisk-kritiskt betraktelsesätt avgörande frågorna. Till dessa banbrytare räknas *Baruch Spinoza*, som i sin *Tractatus theologico-politicus* (1670) inte bara förnekade Mose författarskap av Toran, utan också ställde frågan, vem som i så fall finge betraktas som författare. Han inför därmed det senare så betydelsefulla resonemanget om tidigaste och senaste möjliga alternativ i dateringsfrågor (*terminus a quo — terminus ad quem*), i detta fall Mose och Esra.

Spinoza var dock en kättare ur traditionell judisk synpunkt och det är lätt förståeligt, att hans idéer inte vann gehör bland judiska lärde. I samband med uppkomsten av *Wissenschaft des Judentums* i 1800-talets Tyskland var förutsättningarna för en historisk-kritisk bibelforskning inom judendomen i realiteten givna. Man har dock med rätta påpekat, att dess främsta företrädare Leopold Zunz, Abraham Geiger, Zacharias Frankel m. fl. i huvudsak ägnade sig åt andra sidor av det judiska arvet. När de kom in på bibelfrågor, rörde det sig oftast om mera perifera ting. Den mest brännande frågan — Torans uppkomst — förbigicks så gott som fullständigt. Orsaken härtill har man sökt i de apologetiska syften, som *Wissenschaft des Judentums* hade visavi lagstiftning och den förhärskande kristna kulturen. För att undanröja hindren för den judiska emancipationen var en kritisk utforskning av den efterbibliska judendomen bättre ägnad än att tävla med de kristna bibelforskarna. När det slutligen ändå blev nödvändigt att gripa sig an också dessa frågor, skedde det i stor utsträckning också i apologetiskt syfte. Därför dröjde det ända till början av detta århundrade innan en icke-apologetisk judisk bibelforskning

kunde göra sig gällande.²

Det finns mycket som talar för att denna beskrivning i stora drag är riktig. Inom den judiska bibelforskningen dominerade under 1800-talet i hög grad en form av filologisk textkritik, som emellertid endast undantagsvis sträckte sig till Toran. Dess mest lysande företrädare var *Samuel David Luzzatto*, *Felix Perles* och *Arnold B. Ehrlich*.³ De är i främsta rummet exegeter i den ovannämnda medeltida traditionen, även om de utövade en textkritik, vars djärvhet i fråga om emendationer ökade med tiden. Till denna riktning sällade sig också *Heinrich Graetz* på sin ålderdom.⁴ Å andra sidan förekom ansatser till s. k. högre kritik, där man redan tidigt frågade efter källor och författarskap. Man bör därvid inte underskatta betydelsen av de insatser som *Zunz*,⁵ *Geiger*⁶ och *Graetz*⁷ gjorde också på detta område. Därtill kommer några avhandlingar, som i stort sett ansluter sig till den då redan utkristalliserade fyrkällshypotesen om Moseböckernas uppkomst. Jag tänker i detta sammanhang på *Kaufmann Kohlers* (1843—1926) dissertation över Jakobs välsignelse (Gen. 49),⁸ *Aaron Bernsteins* (1812—1884) arbete om patriarkberättelserna⁹ och *Siegmund Maybaums* (1844—1919) tvenne verk om det israelitiska prästerskapet och om profetismen.¹⁰ Hit hör också den sedermera berömda arabisten *Ignaz Goldziher* (1850—1921) visserligen rätt kontroversiella ungdomsverk "Der Mythos bei den Hebräern".¹¹ Går vi utanför den europeiska kontinenten bör dessutom *Claude G. Montefiore* (1858—1938) nämnas som en tidig anhängare till fyrkällshypotesen.¹²

Detta torde enligt min mening räcka för att man skall kunna datera den historisk-kritiska bibelforskningens uppkomst inom judendomen till senare hälften av 1800-talet. Vi har därvid inte att göra med en enbart negativ-apologetisk hållning gentemot de förhärskande teorierna bland kristna teologer, utan också positiva ställningstaganden och stundom rentav försök att överbjuda de kristna kollegerna i fråga om radikala hypoteser. Vill man ge en rättvis bild av 1800-talets judiska bibelforskning, måste man räkna med en pluralitet av inställningar. Detta hänger bl. a. samman med att många av dessa forskare var självlärdade och högst originella. En viss anknytning av de tre huvudriktningarna till de lärosäten, som uppkom vid denna tid, kan dock förmärkas. Den traditionella uppfattningen fick sitt star-

kaste fäste vid det ortodoxa *Rabbiner-Seminar* i Berlin under ledning av *David Hoffmann* (1843—1921).¹³ Den s. k. positivt-historiska eller konservativa skolan hade sitt säte i *Das Jüdisch-Theologische Seminar*, som hade grundats i Breslau på *Geigers* initiativ, men kom att ledas av *Frankel*.¹⁴ *Geiger* själv kom så småningom till den liberala *Hochschule für die Wissenschaft des Judentums* i Berlin.¹⁵

Utvecklingen i Europa

Sedan *Julius Wellhausen* år 1878 genom publiceringen av *Prolegomena zur Geschichte Israels* dels givit fyrkällshypotesen dess klassiska formulering och dels tillämpat den på beskrivningen av den israelitiska religionen, såg många judiska forskare däri en utmaning som de inte kunde negligera. Det är anmärkningsvärt, att den första reaktionen och kanske samtidigt viktigaste försöket att vederlägga denna teori kom från det ortodoxa lägret. *David Hoffmann* vände sig i flera repriser¹⁶ i synnerhet mot *Wellhausens* sena datering av källan P (Prästskriften), som omfattar huvudparten av de kultiska traditionerna. Dessa hade framställts såsom en artificiell produkt av den yngsta "legalistiska" epoken, medan profetererna representerade den mellersta epoken, då monoteismen skall ha uppstått, och de äldsta källorna J (ahwisten) och E (lohisten) dokumenterar den folkligt polyteistiska eller rentav "primitiva" epoken. *Hoffmann* försökte på basen av offerlagarna visa, att P åtminstone var äldre än D (euteronomium) och även om han inte lyckades vederlägga *Wellhausen*, lade han likväl grunden för senare försök i samma riktning. De närmaste efterföljarna nådde emellertid inte upp till *Hoffmanns* standard. Bakom deras energi och uppfinningsrikedom kan man spåra ett starkt apologetiskt motiv: man såg *Wellhausens* verk inte främst såsom en vetenskaplig teori utan såsom ett slag mot den mosaiska religionen. Detta är mycket påtagligt hos forskare som *Sigmund Jampel*,¹⁷ *Harold M. Wiener*¹⁸ och *Jakob Neubauer*.¹⁹

Någon alternativ teori om t. ex. Moseböckernas uppkomst, annan än det traditionella antagandet av *Mose* författarskap, har dessa forskare dock ej att bjuda. Det fanns emellertid andra, som från en mera liberal utgångspunkt, försökte komma med alternativa förklaringar. De främsta av dessa är *Benno Ja-*

Summary: Modern Jewish Bible Research

Although *Wissenschaft des Judentums* rather reluctantly included historico-critical research of the Hebrew Bible, we find the beginnings of the so called higher criticism among its early masters: Zunz, Geiger and Graetz. The trend toward radical criticism gained strength through scholars like K. Kohler, A. Bernstein and S. Maybaum in the second half of the nineteenth century. Soon after the publication of Wellhausen's *Prolegomena* (1878) a counter attack began, led by the orthodox scholar D. Hoffmann who was followed by S. Jampel, H. M. Wiener, J. Neubauer and others. Source Criticism was on stylistical grounds rejected by B. Jacob, M. Buber and U. Cassuto, none of whom however subscribed to the traditional view of the Mosaic authorship of the Torah. This all happened on the European continent. Meanwhile Jewish Biblical scholarship had gained foothold in England through C. G. Montefiore and, by means of emigration, in the United States and Palestine. In the USA we can discern a conservative trend represented by the Jastrows, father and son, M. L. Margolis and J. Hoschander, and a liberal one initiated by Kohler and continued by J. Morgenstern and others. The former branch has centered at Dropsie College and the Jewish Theological Seminary, while the latter had its stronghold in the Hebrew Union College. Today the differences between these rabbinical schools in the field of Biblical scholar-

ship are decreasing. H. L. Ginsberg and H. M. Orlinsky are the chief editors of a new translation of the Bible to English (NJV) being published by the Jewish Publication Society of America — but so had Margolis and Kohler collaborated already in translating the 1917 edition. The first modern Bible scholar to get a teaching position at the Hebrew University in Jerusalem was the rather conservative M. H. Segal (1926) from England. Two years later he was joined by N. H. Tur-Sinai, who occupied a chair of the Hebrew language. In 1939 Segal and Cassuto were appointed professors of Biblical exegesis, while Buber's chair was named "Social Philosophy" (1938). The most influential of all Jewish Bible scholars, Y. Kaufmann had to wait until 1947 before he got a chair. His monumental *Toledot ha-Emuna ha-Jisre'elit* was published in eight volumes (1937—56). His modified view of Source Criticism has influenced contemporary Israeli and Jewish scholars, such as M. Haran, M. Greenberg, M. Weinfeld — especially in respect of the early dating of the Priestly code (P). This fact however does not make for any distinct Israeli or Jewish school of Biblical exegesis. Opinions diverged strongly from the outset and continue to do so even after Jewish scholars established themselves in the international and interconfessional community of Biblical research.

cob, Martin Buber och Umberto Cassuto. Jacob försökte i sin stora Genesis-kommentar²⁰ visserligen inte uppställa någon ny hypotes, utan nöjde sig med att försöka visa, att källdelningen är överflödig. Alla kriterier för källdelning (olika gudsnamn, dubletter, upprepningar, växlingar i stil och andra ojämnheter) kan förklaras på annat sätt. Också om Jacobs förklaringar ingalunda alltid är övertygande, ådagalägger han ett sinne för stilistiska nyanser och kompositionella egenheter som är förbluffande. Även Cassuto²¹ argumenterar efter samma linjer, men kommer med en alternativ teori: pentateuken är en relativt sent nedskrivna version av ett gammalt epos, som i sin tur är sammansatt av många separata folkliga traditioner. Han fäster särskild vikt vid upprepningar av olika slag, och anser att de har en bestämd uppgift inom kompositionen av be-

rättelsestoffet. Denna teori om upprepningarnas funktion hade redan något tidigare utvecklats av Buber²² i samband med det översättningsarbete som han företagit tillsammans med *Franz Rosenzweig*. Hos Buber har ett sådant "Leitwort" ibland funktionen att knyta samman ställen till en enhetlig komposition, men stundom kan det också vara fråga om långt ifrån varandra belägna ställen, som genom ett gemensamt "Leitwort" kombineras. Avsikten är då att det ena skall förtydliga det andras innebörd. Ofta förekommer också ett flertal upprepningar inom ett kort avsnitt och då är avsikten, att detta ord skall betona det väsentliga innehållet i sagda avsnitt. Varken Cassuto eller Buber har dock övertygande kunnat visa, när sådana upprepningar är avsiktliga och när de är tillfälliga eller beror på en fusion av flera källor som berättar samma sak. Därför har

deras försök att demonstrera källhypotesens oriktighet inte heller vunnit nämnvärt beaktande. Deras betoning av stilistiska och språkliga nyanser får ses som en reaktion mot de stundom rätt mekaniska arbetsätt, som företrädarna för källhypotesen hade utvecklat.

Till den radikalt-kritiska riktningen, som inte bara accepterade källhypotesen, utan också drog rätt långtgående slutsatser utifrån denna, kan man räkna *Simon Bernfeld*, *Abraham Kahana*, *Elias Auerbach*, m. fl. Bernfeld startade från en tämligen konservativ ståndpunkt, gick vidare till en normal källkritik för att slutligen hamna i en extrem radikalism, där t. o. m. källorna J och E betraktades som efterexiliska.²³ Kahana åter företog sig att tillsammans med några andra forskare utarbeta en kommentarserie på hebreiska. Detta projekt pågick 1904—1930, men kunde ej fullbordas, främst p. g. a. att Kahana själv måste skriva huvudparten av kommentarerna. Hans målsättning var att "förklara bibeltexten utan fördomar . . . med hjälp av de gamla översättningarna, semitisk filologi, arkeologi o. s. v."²⁴ I detta sammanhang må nämnas den på hebreiska avfattade historik över den historisk-kritiska bibelforskningen, som 1925 utgavs av *Menahem Soloweitchik* och *Zalman Rubaschow*.²⁵ Med dessa forskare och *Harry Torczyner*, som ledde ett annat bibelöversättningsprojekt till tyska, har vi nått fram till utvandringen av judiska bibelforskare från Europa till Palestina.²⁶ Därförinnan hade en annan utvandring till Amerika redan länge föregått, och det är kronologiskt riktigare att börja med denna.

Judiska forskare i USA

Den judiska utvandringen från Mellan- och Östeuropa till Amerika hade tagit fart i mitten av 1800-talet. På detta sätt kom också *Wissenschaft des Judentums* och judisk bibelforskning att få fotfäste på den amerikanska kontinenten. De första betydande företrädarna för den senare var *Marcus Jastrow* (1829—1903) och *Kaufmann Kohler*, som kom dit 1866 resp. 1869. Jastrow hade före sin ankomst publicerat en populär framställning av judarnas historia under andra templets tid fram till mackabeertiden, vilken delvis byggde på egna forskning.²⁷ Han undervisade vid *Maimonides College* (1867—75) och räknas till föregångarna för den positivt-historiska riktningen i

USA. Hans främsta insatser ligger på det filologiska fältet och han ledde ett bibelöversättningsarbete i dess begynnelsekedje (1895—1903) och medarbetade i *The Jewish Encyclopedia*.²⁸ Sonen *Morris Jastrow* (1861—1922) föddes i Polen men fick hela sin utbildning i Amerika. Från 1892 föreläste han över semitisk filologi vid *Pennsylvania University* och hans mest betydelsefulla arbeten kom också att ligga inom assyriologin.²⁹ Av hans talrika artiklar i *Jewish Quarterly Review* (JQR) och *Journal of Biblical Literature* finns bl. a. en intressant diskussion av pentateukfrågan. Hans ståndpunkt kan betecknas som försiktig och balanserad: sålunda menar han det vore nyttigare att skilja mellan "rash" och "careful critic" i. st. f. mellan "radical" och "conservative".³⁰

Efter en grundlig utbildning i bibel- och talmudforskning i Berlin kom *Max L. Margolis* (1866—1932) år 1889 till Amerika. Han undervisade i semitisk filologi vid *University of California* (Berkeley) och därefter i bibelforskning vid *Hebrew Union College* (New York) och *Dropsie College* (Philadelphia) från 1908 till sin död. Samma år han överflyttade till *Dropsie College* övertog han också ledningen av den ovan nämnda översättningen, som år 1917 resulterade i *Jewish Publication Society's version* (*The Holy Scriptures*). Som forskare utmärkte sig *Margolis* särskilt genom sina *Septuagintastudier*, men också en metodartikel i JQR bör nämnas. Här diskuterar han den högre kritiken, författarfrågor o. d., men intresset för textkritiken och användningen av *Septuaginta* däri utgör också här hans huvudintresse.³¹

Till de moderata forskarna bör också *Jacob Hoschander* (1874—1933) räknas. Sedan han år 1909 kommit till Amerika, blev han följande år knuten till *Dropsie College*. År 1923 flyttade han över till *Jewish Theological Seminary* (New York), där han verkade till sin död. Han skrev bl. a. en rad artiklar och litteraturöversikter i JQR. I en av dessa heter det, att det vore oriktigt att tro, att de båda extrema uppfattningarna i pentateukfrågan vore de enda alternativen. Enligt *Hoschander* är det troligt, att det har funnits en mosaisk lagstiftning, som sedermera bearbetats och kompletterats av prästerskapet både i Nord- och Sydriket. Vidare är det troligt, att kungar som *Jerobeam* och *Manasse* haft ett intresse att undertrycka och utplåna för sina ändamål olämpliga lagar.

Trots detta är det sannolikt, att den slutligen kodifierade lagen åtminstone delvis återgår på Mose själv. Källteorin är emellertid inte ägnad att klarlägga detta samband.³²

Den första radikala bibelforskaren i Amerika var den redan nämnde *Kaufmann Kohler*. I sin avhandling av år 1867, hävdar han bl. a. att profetismen gradvis hade ombildat "die gesetzlichen Institutionen" och fört dem upp på en högre nivå. Pentateuken är resultatet av denna process. Fortsättningen är karakteristisk: "Denn das Alpha und Omega des Judenthums ist nicht das Gesetz sondern die ewig sittliche Idee".³³ Kohler ville lägga grunden till ett sådant betraktelsesätt. I Tyskland erbjöds dock inga möjligheter för hans verksamhet, utan han blev i stället förgrundsfiguren inom den amerikanska reformjudendomen. Han var ledare för Hebrew Union College 1903—1926 och bidrog mycket till moderniseringen av denna högskola. Han skrev flera exegetiska³⁴ skrifter och medverkade aktivt i de bägge stora projekten: *The Jewish Encyclopedia* (1901—1905) och *The Holy Scriptures* (1917), där han översatte bl. a. Psaltaren.

Kohlars arvtagare och samtidigt den första infödda amerikanen av större betydelse bland de judiska bibelforskarna är *Julian Morgenstern* (f. 1881). Efter studier vid Hebrew Union College skrev han sin dissertation över ett assyriologiskt ämne i Heidelberg (1905). Efter återkomsten beredde han jordmånen för den radikala riktningen inom bibelforskningen vid sin högskola. Till att börja med publicerade han artiklar huvudsakligen i *JQR* och från och med 1924 i den nygrundade Hebrew Union College Annual (HUCA). Flera av hans omfångsrika bidrag har sedermera publicerats i bokform. Hans ställning i pentateukfrågan kommer klart till uttryck i en populär kommentar till Genesis från år 1919. Här kombinerar Morgenstern radikal historisk kritik med utläggningar baserade på klassiska judiska källor. Patriarkberättelserna betraktar han t. ex. inte såsom historiska källor: det rör sig om gamla legender och sägner, som senare (från början av de nionde till slutet av de sjätte århundradet) hade skrivits ned för att illustrera det mera abstrakta profetiska budskapet. Därför är Genesis genomgående "profetisk" och innehåller samma fundamentala tankar, som dem vi finner hos profeterna: att Gud är skapare, att han utvalt Israel till sitt verktyg, att han straffar det för att det skall kunna full-

göra detta uppdrag bättre o. s. v.³⁵ Viktig är också hans artikel "The Oldest Document of the Hexateuch", där han menar sig finna en fjärde källa i Exodus, som samtidigt är den äldsta.³⁶ Vidare argumenterar han för den s. k. keniterhypotesen om ursprunget till Mose religion och ägnar ingående studier åt den gammalisraelitiska kalendern.

Även om Morgenstern från början är en anhängare av den wellhausenska skolan, blir han med tiden allt självständigare. I fråga om källdelningen har han lagt större vikt vid olikheter i den ekonomiska, sociala och politiska bakgrunden än vid de traditionella litterära kriterierna. Med honom fick den historisk-kritiska bibelforskningen definitivt fotfäste i Amerika. *Hebrew Union College* är sedan dess huvudsätet för reformjudendomens liberal-radikala riktning inom bibelforskningen, medan *Dropsie College* och *Jewish Theological Seminary* räknas till den konservativa riktningen, trots att den bibelforskning, som kom att bedrivas där, utan tvivel har den historisk-kritiska inriktningen.

Medan Morgenstern ännu måste räknas till pionjärerna, kan den följande generationen gå vidare från mer eller mindre självklara utgångspunkter. Assyriologin har alltsedan Morris Jastrows dagar haft flera framstående representanter bland de judiska forskarna. En av dem, *Ephraim A. Speiser* (1902—1965) var en av upptäckarna av Nuzu-kulturen och förnämsta uttolkarna av det hurritiska språket. Från 1928 till sin död undervisade han i semitiska språk vid University of Pennsylvania. Under det sista decenniet av sitt liv ägnade han sig också åt den bibliska religionens ursprungsskeden med andragande av hurritiskt jämförelsematerial. Han tillmäter patriarktraditionerna ett betydande värde som historiska källor och anser att Abrahams uppbrott från Mesopotamien är en "spiritual voyage", d. v. s. är betingad av religiösa orsaker. Monoteismen är ett ideal i utveckling och Mose gudsuppfattning måste ses mot bakgrunden av Abrahams. Speisers bibelforskning fick sitt främsta nedslag i hans Genesis-kommentar, som utkom året före hans död.³⁷

Också Margolis' Septuagintaforskning har följts upp — främst av *Harry M. Orlinsky* vid Hebrew Union College, bl. a. genom en serie artiklar i HUCA över Septuagintatexten till Jobs bok.³⁸ Hans forskningar sträcker sig emellertid över ett brett område och han hör

utan tvivel till de mest inflytelserika amerikanska bibelforskarna av idag. Till det mest intressanta hör hans studie över tjänaresånger-
na i Deuterocesaja³⁹ där han hävdar att termerna "Herrens tjänare" och "Den lidande tjänaren" vare sig som tekniska termer eller som begrepp hör hemma i den hebreiska bibeln, utan har blivit det först i och med den nytestamentliga tolkningen av dessa ställen. Om man ser tjänaresångerna i deras sammanhang är det inget tvivel om att "tjänaren" syftar på Israel och en stor del av tolkningsproblematiken här beror på att forskarna isolerat dem från deras naturliga kontext. Tillsammans med Speiser och H. Louis Ginsberg igångsatte Or-
linsky på 50-talet översättningsarbetet på en ny judisk version, som delvis utkommit (Toran, Jesaja, Jeremia, Psaltaren, Megillot). I samband därmed utgav han en volym förklaringar till översättningen av Toran, där han motiverar starkare anknytning till den klassiska judiska exegetiken just i översättningsfrågor.⁴⁰ Såväl Ginsberg⁴¹ som hans kollega vid Jewish Theological Seminary Robert Gordis⁴² har huvudsakligen ägnat sig åt vishetslitteraturen. Vardera får räknas till de främsta inom den äldre generationens forskare. Andra kunde nämnas, men då börjar vi komma så nära in på nuläget, att det blir svårt att anlägga några historiska perspektiv. I ett slutavsnitt skall jag försöka ge ett tvärsnitt av detta senaste skede och ta fram några enligt min uppfattning karakteristiska drag inom den judiska bibelforskningen. Men därförinnan skall vi följa den andra emigrationsriktningen.

Palestina — Israel

Judiska bibelforskare började småningom bosätta sig också i bibelns hemland. Jag nämnde redan Kahanas kommentarverk och några andra hebreiska framställningar, som var avsedda att introducera den historisk-kritiska bibelforskningen i Palestina. Till de första mera kända forskarna som invandrade hörde *Elias Auerbach* (1882—1971) som kom redan 1909. Han var läkare till yrket och kom vid sidan därav att ägna sig åt bibelforskning och skriftställarskap. Hans huvudarbete "Wüste und Gelobtes Land" utkom i två delar 1932 och 1936. Fastän han accepterar källhypotesen, följer han inte Wellhausens litterärkritiska argumentation, utan kommer med en "syntetisk" framställning,

där han visar sig vara starkt beroende av Eduard Meyer. I 2 Sam. 13—20 och 1 Kon. 1—2 menar han, att vi har en samtida historisk skildring av en man, som måste ha stått konung David nära: prästen Ebjatar. Utifrån denna skildring försöker han rekonstruera källan J, som i sin helhet skall återgå på Ebjatar och vara den ojämförligt tillförlitligaste, t. ex. när det gäller att skildra Mose gestalt och verk. Detta har han utvecklat senare i en monografi över Mose. Sitt beroende av Meyer visar han bl. a. däri, att han räknar med en långvarig vistelse i Kadesh före invandringen. Denna period skall ha varit av avgörande betydelse för utvecklingen av Israels religion.⁴³ Auerbachs åsikter var för kontroversiella för att han skulle ha kunnat knytas till Hebreiska universitetet, när detta begynte sin verksamhet 1925.

Det blev i stället *Moses Hirsch Segal* (1876—1968), som hade invandrat från England, förunnat att som den förste verka som lärare i bibelvetenskap från 1926. Han hade därförinnan publicerat en rad artiklar i JQR, bl. a. om Samuelsböckerna och medverkat i Kahanas kommentarverk. Hans styrka låg främst på det filologiska området och han publicerade bl. a. en utmärkt grammatik över mischnahebreiskan.⁴⁴ Hans ståndpunkt i pentateukfrågan är konservativ: han räknar med att stora delar därav kan återföras på Mose själv, vartill visserligen senare skulle ha tillkommit talrika tillägg. Forskarens uppgift är att skilja det äktmosaiska från det sekundära. Sina bibelforskningar har han sammanfattat i en omfattande inledning på hebreiska och i en utgåva av sina viktigaste artiklar på engelska kort före sin död.⁴⁵

En framstående filolog var också *Naftali Hertz Tur-Sinai* (Torczyner) (1886—1973), som 1933 blev professor i hebreiska språket. Han hade i Tyskland startat ett bibelöversättningsprojekt tillsammans med Auerbach och andra, men fick så småningom överta hela arbetet själv. Han drog sig inte för djärva teorier, vilket kommer till synes i hans kommentarer till Jobs bok och tvenne samlingar filologiska studier, vilka kom att ligga till grund för den andra upplagan av hans översättning.⁴⁶ Han antog sålunda, att Jobs bok ursprungligen var skriven på arameiska för att därefter bristfälligt översättas till hebreiska, vilket skulle förklara dess språkliga egenheter. I pentateukfrågan förkastade han liksom Segal källhypote-

sen till förmån för en variant av den s. k. fragmentshypotesen. Hans bibelforskningar har dock inte rönt någon större uppmärksamhet och hans viktigaste insatser ligger uppenbarligen inom hans egentliga fack, den hebreiska filologin.⁴⁷

På trettioalet blev det aktuellt att knyta tvenne andra forskare till hebreiska universitetet: *Martin Buber* (1878—1965) kallades 1935 till en professur i socialfilosofi, som han tillträdde tre år senare, och *Umberto Cassuto* (1883—1951) blev 1939 kollega till Segal inom bibelforskningen. Deras kritik av källdelningen inom pentateuken har ovan refererats. Bubers alternativ är vad han kallar olika typer av "traditionsbearbetningar", som tagit form redan på det muntliga stadiet inom vissa sociologiskt bestämbara traderingskolor. Här kan han sägas föregripa den skandinaviska skolans uppfattning av de bibliska traditionernas uppkomst. I sitt första större arbete, "Königtum Gottes" (1932), hävdade han att den "primitiva teokratin" går tillbaka till Mose, d. v. s. Gud betraktades såsom Israels rättmätiga "koning" inom den då ännu odifferentierade "teopolitiska" samhällsordningen. Först senare uppkom splittringen i en profan eller politisk sfär och en religiös. Denna uppfattning har rönt kritik från många forskares sida, som menar att kungatiteln som gudomligt epitet är ett lån från Kanaan och av betydligt senare datum än Buber menade. Trots att Bubers föreläsningsverksamhet kom att ligga på ett annat område, publicerade han också efter överflyttningen några större arbeten inom bibelforskningen⁴⁸ och som emeritus företog han sig att revidera och fullborda den bibelöversättning, som han 1925 hade påbörjat tillsammans med Rosenzweig.⁴⁹ Cassutos stora arbete "La Questione della Genesi" (1934) översattes till hebreiska och han har dessutom utgivit en populärt hållen föreläsningsserie om samma ämne. Under sin tid i Jerusalem skrev han en kommentar till Exodus och påbörjade en brett upplagd kommentar till Genesis, som dock aldrig kunde fullbordas. Som stöd för sin uppfattning av hebreisk prosa och poesi anförde han ugartiskt material, vilket resulterade i en monografi över gudinnan Anat.⁵⁰ Han medverkade också med artiklar över Genesis, Leviticus och Deuteronomium i den omfattande bibelencyklopedin, *Encyklopedia Miqr'a'it*. I dessa behandlar han också hithörande religionshistoriska problem, medan hans kommentarer enbart kon-

centrerar sig på den exegetiska utläggningen i klassisk-judisk stil — dock med den originalitet i fråga om komposition och ordupprepningarnas djupare innebörd, som är så karaktäristisk för Cassuto.⁵¹

Därmed är vi framme vid *Jehezkel Kaufmann* (1889—1963), som efter ett stort arbete om den judiska exilen (*Gola weNekhar*, i två band 1929—30) övergick till bibelforskning och publicerade några artiklar i Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft (ZAW) åren 1930—33. Hans opus magnum om den israelitiska religionens historia (*Toledot ha-Emuna ha-Jisre'elit*) utkom i åtta volymer 1937—56.⁵² År 1949 inrättades en personlig professur för Kaufmann i bibelforskning vid Hebreiska universitetet, vilken han innehade till 1957. På engelska publicerade han 1953 en monografi över invandringen i Kanaan⁵³ och som emeritus tvenne kommentarer över Josua (1959) och Domarboken (1962). Kaufmann vände sig energiskt mot Wellhausens utvecklingsschema över den israelitiska religionen. Likväl godkänner han fyrkällshypotesen, med några viktiga reservationer: Prästskriften är äldre än Deuteronomium, som antas ha fullbordats under 600-talet. P går i själva verket tillbaka till den äldsta tiden och kodifieras redan i tidig kungatid. Det betyder, att de sakrala traditionerna är lika gamla som de berättande partierna av Pentateuken. Kaufmann hävdar att denna "Tora-litteratur" inte bär några spår av den senare profetiska litteraturen. Detta får vittgående konsekvenser för framställningen av den israelitiska religionens historia: monoteismen finns där från början och är inte ett resultat av profeternas förkunselse. Det har aldrig funnits någon "folklig" polyteism. Den israelitiska religionen är icke-myntologisk i motsats till den polyteistiska. Kaufmann anser, att den senare aldrig heller vunnit något insteg i Israel: de bibliska författarnas beskrivning av främmande religioner visar att de helt enkelt inte kände till dem. Profeternas insats åter består däri, att de mera explicit förde fram de etiska implikationer, som fanns med i monoteismen från början. Beträffande invandringen i Kanaan förkastade Kaufmann den teori av Alt och Noth, som går ut på att berättelserna i Josua är etiologiska localsägnar och att erövringen skett gradvis under en längre tidsperiod. Israel blev ett folk under Mose ledning och det sammanhållande elementet var just deras monoteistiska religion,

som de hade med sig vid invandringen. Denna organisation på nationell-religiös basis skedde alltså före intåget och inte först under domartiden, som Alt och Noth anser.

Kaufmanns uppfattning av intåget och av den tidiga icke-mytologiska monoteismen har inte vunnit gehör inom bibelforskningen i allmänhet. Den punkt, där han fått en viss efterföljd, är frågan om dateringen av Prästskriften och detta gäller i första hand bland israeliska och judiska bibelforskare. Kaufmann kunde på denna punkt anknyta till David Hoffmann och det blev möjligt för honom att komma med ett verkligt alternativ just därför, att han godkänner källteorin rent principiellt. Hans uppgörelse med Wellhausen bör också förstås såsom ett försök att komma med ett alternativ till den ohistoriska evolutionism, som han ansåg att Wellhausen gjort sig skyldig till. Hans fixering vid denna antagonism drev honom emellertid till så extrema slutsatser, att de inte kan anses som hållbara korrektiv till det wellhausenska schemat.⁵⁴

Övriga av den äldre generationens israeliska forskare kom mer eller mindre att stå i skuggan av Kaufmanns gigantiska projekt. I detta sammanhang skall vi nöja oss med att nämna *Isaak L. Seeligmann*, som är mest känd för sina Septuagintaforskningar⁵⁵ och *Meir Weiss*, som kommit med ett intressant försök till en "totalinterpretation" av bibliska texter efter vissa litteraturhistoriska modeller.⁵⁶ De israeliska forskarna har i stor utsträckning ägnat sig åt arkeologi och gränsdragningen mellan arkeologi och bibelforskning var till en början ej så skarp som den senare har blivit, efter det att de arkeologiska metoderna har utvecklats. Flera forskare har rört sig i gränsområdena mellan exegetik och arkeologi.⁵⁷ Ett annat gränsområde är den hebreiska textforskningen, som i Jerusalem lett till ett stort projekt med en nytugåva av den hebreiska bibeltexten försedd med en omfattande textkritisk apparat som mål.⁵⁸

Den yngre generationens israeliska bibelforskare har alltmera kommit med i internationella sammanhang. Detta har också lett till att de i större utsträckning än tidigare börjat publicera sina arbeten på internationella språk. Bland dem som flitigast förekommer i internationella sammanhang kan nämnas — förutom Haran — *Shemaryahu Talmon*, *Moshe Weinfeld* och *Moshe Greenberg*.⁵⁹

Nuläget

I sin installationsföreläsning till Kaufmann-professuren i bibelvetenskap (1968) hävdade *Menahem Haran* bl. a. att det inte existerar någon Jerusalem- eller Israelskola inom bibelforskningen, och att man knappt är ense om de grundläggande filologiska principerna för att inte tala om inställningen till den högre kritiken. Sålunda skulle det råda större consensus mellan t. ex. de skandinaviska forskarna och andra riktningar inom den internationella bibelforskningen än mellan de israeliska forskarna. Orsaken härtill kan ligga däri, att den första generationens forskare i Israel var högst individualistiska och nalkades bibeln från mycket olika utgångspunkter. Flera av dem tog heller ingen notis om den internationella forskningen. Han hävdar dock att den israeliska forskningen inte kan starta från ett noll-läge, utan måste gå vidare från resultat och insikter, som man på det internationella planet är något så när enig om. Det innebär inte ett slaviskt övertagande utan måste ske med kritisk urskillning. Man borde inte stämpla den moderna inriktningen såsom "protestantisk forskning". En sådan karakteristik kunde komma tillbaka som en bumerang mot "judisk bibelforskning".⁶⁰

Mot bakgrunden av detta anmärkningsvärda uttalande kan det vara på sin plats att konstatera, att man försökt indela de moderna israeliska forskarna enligt deras inställning till källdelningen i pentateuken. Sålunda skulle vi kunna räkna med en grupp som följer Segal i dennes förkastande av all källdelning, en annan som i Cassutos fotspår föredrar andra källor än de traditionellt antagna och slutligen en tredje som följer Kaufmann i hans försök att datera P före D.⁶¹ Det är uppenbart, att en sådan indelning har en ganska begränsad relevans. Endast ifråga om Kaufmann kan det enligt min uppfattning bli frågan om någon "riktning" och denna kan i så fall spåras utanför Israel till USA.

Kaufmanns tes om att P är en gammal källa har sålunda fått stöd av bl. a. *Speiser*, som menar, att den inte kan tillskrivas någon individ eller ens grupp av samtida tradenter utan snarare är en "skola med obruten historia som sträcker sig ända till de äldsta israelitiska tiderna och fortsätter ända till exilen och ännu vidare".⁶² I detta sista antagande frångår han dock Kaufmanns uppfattning att P avslutades

under tidig kungatid. *Ginsberg* åter förutsade redan 1950 att den dominerande uppfattningen år 1970 kommer att stå betydligt närmare Kaufmanns än de åsikter han bekämpar och att Kaufmanns *Toledot* antingen kommer att översättas till engelska eller så kommer bibelforskarna att vara tvungna att lära sig "Israelit" för att kunna läsa Kaufmann.⁶³ Ingenting av dessa förutsägelser har gått i uppfyllelse. Undersöker man t. ex. de viktigaste bibelartiklarna i den nya *Encyclopaedia Judaica* (1972), så skall man dock finna, att författarna i de flesta fall kommer Kaufmann tämligen nära och det gäller inte bara dateringen av P (*Harán, Weinfeld*) utan också i fråga om Mose roll som grundare av Israels religion (*Greenberg*) och om den icke-mytologiska karaktären av den israelitiska monoteismen (*Sarna*). Det räcker visserligen inte till för att man skall kunna tala om en Kaufmann-skola, men det är ett vittnesbörd om det inflytande Kaufmann utövat på den judiska bibelforskningen av idag.

Å andra sidan tycks den frontställning mot Wellhausen, som var så karakteristisk för den äldre generationens forskare, inte spela samma roll idag. Om man håller i minnet att denna opposition, som kulminerade i Kaufmanns *Toledot*, i hög grad eftersträvade ett *judiskt* alternativ till den förment protestantiska och evolutionistiska uppfattningen av den hebreiska bibeln och dess religion, kan man fråga sig, om det idag alls längre är relevant att tala om en "judisk bibelforskning" till skillnad från annan. Om bibelforskningen skall vara "vetenskaplig" borde forskarnas härkomst åtminstone inte principiellt spela någon roll. Man kan som jämförelse ta beteckningen "katolsk": ännu vid sekelskiftet var det rimligt att räkna de katolska forskarna till en särskild grupp och deras arbeten uppvisade bestämda kännetecken, som hängde samman med de gränser dogmatiken satte för dem. Idag är läget ett helt annat i och med att de katolska forskarna har kommit med i det internationella meningsutbytet inom ramen för kongresser, tidskrifter o. s. v. Detsamma gäller mutatis mutandis för de judiska forskarna och Harans varning tycks också här vara ett tidens tecken.

Mot detta kunde man anföra några uttalanden av judiska forskare som är så mycket mera överraskande, eftersom dessa forskare kan räknas till den liberala riktningen. Jag tänker på Julian Morgensterns förord till en nyutgåva av den ovannämnda Genesis-kommentaren. Han

säger här bl. a. att kommentatorerna tycks ha undgått att märka vilka syften som ligger bakom sammanställningen av pentateukkällorna. Han fortsätter: "Therefore they have failed to realize and to stress that the Old Testament and particularly the Torah . . . is entirely a Jewish work, written by Jewish authors and edited by Jewish thinkers, the product of Jewish religious genius . . . and can, in the final analysis, be correctly understood only when interpreted from a positive Jewish standpoint".⁶⁴ Harry M. Orlinskys uppfattning om att problematiken i tolkningen av tjänaresångerna till stor del beror på den senare kristna utläggningen av dem har jag redan nämnt. På ett annat ställe framhåller han att de judiska översättningarna av den hebreiska bibeln kan ha ett försteg framom sina kristna kolleger, därför att det inte finns någon högsta religiös auktoritet, som de måste ta hänsyn till.⁶⁵ Dessa uttalanden skiljer sig dock från varandra däri, att Morgenstern menar, att endast en *interpretatio judaica* kan göra den hebreiska bibeln full rättvisa, medan Orlinsky anser, att de kristna forskarna alltjämt är influerade av *interpretatio christiana*, vilket ibland hindrar dem att se den naturligaste tolkningen av vissa texter.

Dessa uttalanden ter sig mindre överraskande, om man betänker, att kristna forskare tiderna igenom försökt betona sambandet mellan Gamla och Nya testamentet. Detta har skett inte minst inom ramen för vad som kallas "gammaltestamentlig teologi" — därav beror säkert, att man på judiskt håll ofta undviker termerna "gammaltestamentlig" och "teologi". Man har också direkt påpekat de kristet-teologiska intressen, som ligger bakom t. ex. Eichrods och von Rads inflytelserika arbeten på detta område.⁶⁶ Betonandet av den hebreiska bibelns "judiska" karaktär får också ses som en reaktion mot denna teologiska tradition. På denna punkt förefaller mig Harans installationsföreläsning visa hän mot en kommande utveckling, där dessa motsättningar skall vara övervunna. Det kommer förmodligen att finnas "skolor" också i framtiden. Och jag antar, att kristna och judiska forskare kommer att sätta accenterna något olika. Detta kan emellertid inte undanskymma det faktum, att det i våra dagar finns en fast basis för bibelforskningen, som möjliggör ett fruktbart utbyte oberoende av nation och konfession.

Noter

1. M. Haran, *Biblical Research in Hebrew. A Discussion of its Character and Trends*, Jerusalem 1970, 7.
2. B. Uffenheimer, "Some Features of Modern Jewish Bible Research", *Immanuel*, 1, 1972, 3 ff.
3. Ehrlichs monumentala verk *Randglossen zur hebräischen Bibel*, I—VI, Leipzig 1908—1914 föregicks av en kortare hebreisk version (1899—1901).
4. Hans postuma verk *Emendationes in plerosque Sacrae Scripturae Veteris Testamenti Libros*, utgavs av W. Bacher 1892—95. Liksom Ehrlich går Graetz här stundom till ytterligheter i sina emendationer.
5. Zunz' arbete *Die gottesdienstlichen Vorträge der Juden historisch entwickelt* (1832) räknas i allmänhet som det första betydande verket inom Wissenschaft des Judentums. Han tar sin utgångspunkt i den yngsta bibliska epoken och diskuterar hithörande bibelböckers kronologi.
6. Geigers opus magnum *Urschrift und Übersetzungen der Bibel in ihrer Abhängigkeit von der inneren Entwicklung des Judentums* (1857) är främst ett bidrag till den bibliska texthistorien. Dess betydelse framgår redan därav att det utgavs i en nyupplaga av Paul Kahle 1928.
7. Om denna tidiga judiska bibelforskning, jfr. K.-J. Illman, "Anfänge der jüdischen Bibelwissenschaft", i *Opuscula exegetica Aboensis in honorem Rafael Gyllenberg octogenarii* ed. Gösta Lindeskog, Acta Academiae Aboensis, Ser. A, Humaniora, Vol. 45 nr 1, Åbo 1973, 33 ff.
8. *Der Segen Jacob's mit besonderer Berücksichtigung der alten Versionen und des Midrasch kritisch-historisch untersucht und erklärt. Ein Beitrag zur Geschichte des hebräischen Alterthums wie zur Geschichte der Exegese*, Berlin 1867.
9. *Ursprung der Sagen von Abraham, Isaak und Jacob. Kritische Untersuchung*, Berlin 1871.
10. *Die Entwicklung des altisraelitischen Priestertums. Ein Beitrag zur Kritik der mittleren Bücher des Pentateuchs*, Breslau 1880 och *Die Entwicklung des israelitischen Prophetentums*, Berlin 1883.
11. *Der Mythos bei den Hebräern und seine geschichtliche Entwicklung. Untersuchungen zur Mythologie und Religionswissenschaft*, Leipzig 1876. Goldziher nämner A. Kuhn och M. Müller som sina föregångare på det "ariska området" och H. Steinthal såsom grundläggaren av den vetenskapliga mytforskningen på det "hebreiska området", vilket betyder att han får räknas till den riktning, som går under benämningen "Völkerpsychologie".
12. Montefiores första större verk bär titeln *Lectures on the Origin and Growth of Religion as illustrated by the Religion of the Ancient Hebrews* (The Hibbert Lectures 1892), 2 uppl. London — Edinburgh 1893. I inledningen nämner han Stade, Kuenen, Wellhausen m. fl. som sina läromästare, d. v. s. de ledande litterärkritikerna. Han gav själv med egna medel ut *Jewish Quarterly Review* (JQR) 1889—1908 och publicerade där en lång rad artiklar och översikter över exegetisk litteratur.
13. Hoffmann verkade i Berlin från 1873 och igångsatte sin kritik av Wellhausen i *Magazin für die Wissenschaft des Judentums* 1879—80.
14. Frankel som är mest känd som Talmud- och Septuagintaforskare grundlade tidskriften *Monatsschrift für die Geschichte und Wissenschaft der Judentums* (MGWJ) år 1851 och ledde rabbinseminariet i Breslau från 1854.
15. Geiger utnämndes 1872 till ledare för denna högskola och hans *Nachgelassene Schriften*, IV, Berlin 1876, 1—279, innehåller hans "Einleitung in die biblischen Schriften", där han dokumenterar sin kritiska hållning.
16. Jfr ovan not 13 samt "Die wichtigsten Instanzen gegen die Graf-Wellhausensche Hypothese", I (*Jahres-Bericht des Rabbiner-Seminars zu Berlin* 1902/03) och II, (*Jahres-Bericht ... 1914/1915*). Därtill kommer hans kommentarer till Leviticus, Berlin 1905—06 och Deuteronomium, Berlin 1913—22 samt uppsatser i tidskriften *Jeschurun* 1914—1919. Om Hoffmanns betydelse inom pentateuforskningen, jfr. R. J. Thompson, "Moses and the Law in a Century of Criticism since Graf", *Vetus Testamentum*, Suppl., XIX, Leiden 1970, 80—81.
17. "Die neuesten Aufstellungen über Moses und sein Werk". *MGWJ*, 53, 1909, 641—656 och *Vom Kriegsschauplatz der israelitischen Religionswissenschaft*, Frankfurt a.M., 1909.
18. Av Wieners talrika arbeten må i detta sammanhang nämnas: *Essays in Pentateuchal Criticism* (1909), *The Origin of the Pentateuch* (1910), *The Main Problem of Deuteronomy* (1920) och *Altars of the Old Testament* (1927). Wiener som var jurist utvandrade till Palestina 1924.
19. *Bibelwissenschaftliche Irrungen. Ein Beitrag zur Kritik der alttestamentlichen Bibelkritik, an Hand eines gerichtlichen, theologischen Gutachtens*, Berlin 1917. Detta arbete riktar sig mot ett "Obergutachten" som Rudolf Kittel skrivit till förmån för den kände rasisten och antisemitiske propagandisten Theodor Fritsch, som 1915 stämtes för "Gotterslästering och Beledigning einer im Deutschen Reiche zugelassenen Religionsgemeinschaft", d. v. s. angrepp på judendomen.
20. *Das erste Buch der Thora. Genesis*, Berlin 1934, var i själva verket slutsumman av Jacobs bemödanden i dessa frågor. Av hans tidigare ar-

- beten må nämnas: *Der Pentateuch. Exegetisch-kritische Forschungen*, Leipzig 1905 och *Quel-
lenscheidung und Exegese im Pentateuch*, Leip-
zig 1916 samt en rad artiklar i *MGWJ*.
21. *La Questione della Genesi*, Firenze 1934.
 22. *Königum Gottes*, Berlin 1932. Jfr också Bubers recension av Jacobs Genesis-kommentar och Casutos stora monografi i "Genesisprobleme", *MGWJ*, 80, 1936, 81—92, där han också tar upp P. Volz och W. Rudolph, *Der Elohist als Erzähler. Ein Irrweg der Pentateuchkritik?* Gies-
sen 1933. Han menar, att dessa tre arbeten ut-
gör så betydande angrepp på källhypotesen, att
ett alternativ nu måste övervägas.
 23. Jfr *Thompson*, a. a., 83 f.
 24. Cit. enl. Uffenheimer, *Immanuel* 1, 1972, 7.
 25. Boken bär titeln *Toledot Biggoret ba-Miqra'* och
författarna hebraiserade sina namn till *Soliel*,
resp. *Shazar*, som är identisk med Israels tredje
president. Jfr Haran, a. a., 20.
 26. Vill man få ett tvärsnitt av den judiska bibel-
forskningen i Europa omkring 1930, kan man
läsa bibelartiklarna i den brett utplagda, men
ofullbordade *Enzyklopaedia Judaica*. Det får
betraktas såsom en stor händelse inom judaisti-
ken, att det material som samlats kunde tas till
vara och delvis användas i den i Israel publice-
rade nya *Encyclopedia Judaica* (EJ).
 27. *Vier Jahrhunderte aus der Geschichte der Ju-
den von der Zerstörung des ersten Tempels bis
zur maccabäischen Tempelweihe*, Heidelberg
1865.
 28. Jfr EJ, 9, sp. 1296—97. Jastrows mest beka-
ta verk härrör från hans sista levnadsår: *Dic-
tionary of the Targumim, the Talmud Babli and
Yerushalmi and the Midrashic Literature*, 1—2,
1886—1903. Detta verk bygger, liksom hans
Hebrew-Aramaic-English Dictionary, på Jacob
Levys ordböcker och båda blev mycket använ-
da vid rabbinutbildningen i USA.
 29. Av hans större arbeten om bibeln kan nämnas
Hebrew and Babylonian Tradition (1914),
Genile Cynic (1919) om Predikaren, *The Book
of Job* (1920) och *The Song of Songs* (1921).
 30. "Constructive Elements in the Critical Study of
the Old Testament", *Journal of Biblical Lite-
rature* (JBL), 36, 1917, 1—30.
 31. *JQR*, N. S., 1, 1910—11, 5—41. Margolis publi-
cerade, liksom Morris Jastrow, en rad artiklar
i den till Amerika överflyttade *JQR* och i *JBL*.
Vidare skrev han en kommentar till Mika på
engelska (1908) och två kommentarer i Kaha-
nas serie över Sefanja och Malaki på hebreiska.
Margolis' betydelse som Septuagintaforskare un-
derstryks av Harry M. Orlinsky i *Max Leopold
Margolis. Scholar and Teacher*, utg. Robert
Gordis, Philadelphia 1952.
 32. "Survey of Recent Biblical Literature", *JQR*,
N. S., 16, 1925—26, 407—469, särskilt 408 ff.
Av Hoschander föreligger i bokform *The Book
of Esther in the Light of History* (1923) och
Priest and Prophets (1938), som utgivits pos-
tumt ur hans föreläsningsmanuskript.
 33. *Der Segen Jacobs*, särskilt s. VI—VII. Jfr ovan
anm. 8.
 34. *Die Bibel und die Todesstrafe* (1868), *Das
Hobe Lied, übersetzt und kritisch neubearbeitet*
(1877), "The Testament of Job", i *Semitical
studies in Memory of Alexander Kohut* (1892).
Mest bekant är Kohlers systematiska arbete,
*Grundriss einer systematischen Theologie des
Judentums auf geschichtlicher Grundlage* (Grun-
riss der Gesamtwissenschaft des Judentums, Bd
4), Leipzig 1910, som blev ett viktigt doku-
ment över reformjudendomens idéer runt sekel-
skiftet (engelsk upplaga: *Jewish Theology*,
1918).
 35. *The Book of Genesis. A Jewish Interpretation*.
2 uppl. New York 1965, 21 ff.
 36. "The Oldest Document of the Hexateuch",
HUCA IV, 1927, 117 ff. Denna äldsta källa är
"den lilla förbundsoken" i Ex. 34, men även
den är så sen som Asas reform 899 f. Kr.
 37. *Genesis. The Anchor Bible* 1, New York 1964,
Särskilt inledningen, s. XVII—LXXXVI, ger en
god bild av Speisers ståndpunkt i fråga om
pentateukkällorna och Israels äldsta religion.
 38. "Studies in the Septuagint of the Book of Job",
HUCA, 1957—59, 1961—62, 1964—65. Jfr
därtill metodartikeln "The Septuagint — its
use in textual criticism", *Biblical Archaeolo-
gist*, 9, 1946, 21—34.
 39. "The So-Called 'Servant of the Lord' and
'Suffering Servant' in Second Isaiah", i *VT
Suppl.*, XIV, Leiden 1967, 1—133.
 40. *Notes on the New Translation of the Torah*,
Philadelphia 1969, 17. I detta sammanhang må
Orlinskys artikel "Jewish Biblical Scholarship
in America", *JQR*, 45, 1954—55, 374—412,
nämnas. Den berör huvudsakligen den äldre
perioden.
 41. Bland Ginsbergs publikationer må nämnas:
Studies in Daniel, New York 1948; *Studies in
Kohélet*, New York 1950 samt en hebreisk
kommentar, *Qohélet*, Tel Aviv — Jerusalem
1961.
 42. Av Gordis arbeten kan vi nämna: *The Biblical
Text in the Making. A Study of the Ketbib-
Qere*, Philadelphia 1937, nytryckt i Ktav (1971);
The Song of Songs, New York 1954; *Kohélet
— the Man and his World*, New York 1955;
The Book of God and Man. A Study of Job,
Chicago — London 1965. De viktigaste av hans
kortare skrifter finns sammanställda under ti-
teln *Poets, Prophets, and Sages. Essays in Bibli-
cal Interpretation*, Bloomington — London 1971.
 43. *Wüste und Gelobtes Land, I: Geschichte Isra-
els von den Anfängen bis zum Tode Salomos*,
Berlin 1932, II: *Geschichte Israels vom Tode
Salomos bis Ezra und Nehemia*, Berlin 1936;

- Moses, Amsterdam 1953. Därtill kommer ett antal artiklar, främst i VT, rörande Prästskriften och de kultiska traditionerna.
44. *A Grammar of Mishnaic Hebrew*, Oxford 1927, enligt Uffenheimer, *Immanuel* 1, 11, ett ännu "överträffat arbete".
 45. *The Pentateuch, its Composition and its Authorship and Other Biblical Studies*, Jerusalem 1967. Bland de "övriga studierna" märks "The Composition of the Books of Samuel", som publicerats i *JQR*, NS, 6, 8, 1914—1915 och 1917—18. Där publicerade han också en artikel om "Ancient Jewish Exegesis and Modern Criticism", *JQR*, 10, 1919—1920, 421—433.
 46. Till Torczyners tidigare arbeten hör: "Proverbia-studien", *Zeitschrift der Deutschen morgenländischen Gesellschaft*, (ZDMG) 71, 1917, 99—118, *Die Bundeslade und die Anfänge der Religion Israels*, 2. verb. Auflage, Berlin 1930; "Das literarische Problem der Bibel", ZDMG 85, 1931, 287—324. Kommentaren till Job har genomgått en tysk version av år 1920, tvänne hebreiska åren 1941 och 1954 för att få sin slutliga utformning på engelska: *The Book of Job. A new Commentary*, Jerusalem 1957.
 47. Tur-Sinai var den förste som dechiffrerade de s. k. Lakisch-ostraka (Te'udot Lakish, 1940). Hans textkritiska arbeten ingår i två hebreiska samlingar, *Ha-lashon we-ha-Sefer* (1951—56) och *Peshuto shel ha-Miqra'* (1962—68). Han fungerade vidare som utgivare av tidskriften *Leshonenu* under åren 1934—54 och sammanställde de sex avslutande volymerna (10—15) av Eliezer Ben Jehudas *Thesaurus Totius Hebraeitis*. Den andra upplagan av hans bibelöversättning, *Die Heilige Schrift*, utkom 1954.
 48. *Der Glaube der Propheten*, vars första holländska version utkom 1940, och *Moses*, vars hebreiska version utkom 1945.
 49. *Die Schrift* utkom i fyra band åren 1954—1962.
 50. *The Documentary Hypothesis and the Composition of the Pentateuch. Eight Lectures*, Jerusalem 1961; *A Commentary on the Book of Genesis, I: From Adam to Noah, II: From Noah to Abraham*, Jerusalem 1961—64; *A Commentary on the Book of Exodus*, Jerusalem 1967; *The Goddess Anath*, Jerusalem 1971. Cassutos småskrifter ges ut under titeln *Biblical and Oriental Studies*, varav del 1 om bibeln utkommit 1973.
 51. Beträffande Cassutos inställning till källteorin gör Thompson *a. a.*, 125 följande reflexion: "One wonders what advantage it is to reject paths of criticism now well worn by countless feet, to blaze new paths of one's own in source investigation, where few if any will follow, but this is what so often happens with Jewish scholars. They are not so much anti-critical, as critical in a different sense." Detta omdöme äger dock knappast sin tillämpning på den nuvarande generationens forskare, som vi skall se nedan.
 52. Av detta verk utgavs en förkortad engelsk version av M. Greenberg under titeln *The Religion of Israel from its Beginnings to the Babylonian Exile*, Chicago 1960. Dessutom föreligger en översättning av Kaufmanns fjärde band, kap. 1—2, under titeln *The Babylonian Captivity and Deutero-Isaiah*, New York 1970.
 53. *The Biblical Account of the Conquest of Palestine* (1953), som gav upphov till en energisk kritik av bl. a. J. Bright i *Early Israel in Recent History Writing*, Chicago 1956.
 54. Jfr B. Uffenheimer, "Yehezkel Kaufmann, Historian and Philosopher of Biblical Monotheism", *Immanuel* 3, 1973/74, 9—21, särskilt 18 ff.
 55. Av hans arbeten må här nämnas *The Septuagint Version of Isaiah. A Discussion of its Problems*, Leiden 1948.
 56. Weiss' huvudarbete *Ha-Miqra' kidmuto*, Jerusalem 1962, åtföljdes av en rad artiklar, bl. a. i VT.
 57. Till dessa hör bl. a. *Shemuel Yeivin, Abraham Malamat och Yobanan Abaroni*.
 58. Framskridandet av detta projekt kan följas genom dess internationella organ, tidskriften *Textus*. Under arbete är f. n. Jesaja, varav en del redan publicerats, Jeremia och Tolvprofetboken.
 59. Talmon tillhör den redaktionskommitté, som under ledning av G. J. Botterweck och H. Ringgren utger *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament*, Stuttgart 1970—. Weinfeld har utgett ett stort arbete om Deuteronomium och det deuteronomistiska historieverket och medarbetar i ovannämnda ordbok. Greenberg, som överflyttat från USA, har främst ägnat sig åt pentateuktraditionerna och bl. a. skrivit en kommentar till Exodus.
 60. Haran, *a. a.*, 26 ff.
 61. Thompson, (*a. a.*, 125 f) hänför till den första gruppen J. M. Grintz, till den andra S. E. Loewenstamm och till den tredje Haran, Speiser och Greenberg, vilka medarbetade i Kaufmannfestskriften av år 1960. Ett färskt inlägg, som argumenterar för en tidigare datering av P, utgör A. Hurvitz, "The Evidence of Language in Dating the Priestly Code. A Linguistic Study in Technical Idioms and Terminology", *Revue Biblique*, 1974, 25—56.
 62. *Genesis*, S. XXVI.
 63. "New Trends in Biblical Criticism", *Commentary* X, 1950, 276—78. Jfr Thompson, *a. a.*, 123, not 3.
 64. Morgenstern, *Genesis*, 8.
 65. *Notes on the New Translation of the Torah*, 18.
 66. Så Uffenheimer, *Immanuel* 3, 20. Samma anmärkningar framfördes efter ett föredrag om Gerhard von Rads insatser som bibelforskare vid den kongress om *World Union of Jewish Studies* anordnade i Jerusalem 1973.